

ПАРК-ПАМ'ЯТКА САДОВО-ПАРКОВОГО МИСТЕЦТВА МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «СТАВИЩЕНСЬКИЙ»: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Іллючок Володимир

аспірант кафедри садово-паркового господарства Білоцерківського НАУ

Letter_if@ukr.net

Анотація. Парк-пам'ятка має лісовий тип ландшафту, який виник на місці порушеного паркового ландшафту, елементи регулярного стилю в парку наявні у вигляді алей, однак потребують реконструкції, вікові групи із лип потребують збереження. Об'ємно-просторова структура парку на сьогодні характеризується закритим простором, дорожньо-стежкова мережа структури візуальних зв'язків, композиційних акцентів із деревних рослин та малих архітектурних форм потребують впорядкування. Перспективи використання парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» як туристичного об'єкта досить високі.

Ключові слова: природно-заповідний фонд, парк-пам'ятка, туристичний об'єкт.

Abstract. The monument park has a forest type of landscape that arose on the site of a disturbed park landscape, elements of the regular style in the park are present in the form of alleys, but they need reconstruction, age groups of linden trees need preservation. The volume-spatial structure of the park today is characterized by a closed space, the road-trail network of the structure of visual connections, compositional accents of woody plants and small architectural forms need to be organized. The prospects for the use of the Stavishchensky Park, a monument of horticultural art of local importance, as a tourist attraction are quite high.

Keywords: nature reserve fund, tourist attraction, park.

Постановка проблеми. За роки незалежності площа природно-заповідного фонду України зросла більш ніж удвічі, порівняно з 1992 р. збільшилась на 25,7 %. Станом на 1.01.2004 р. нараховує 7040 територій і об'єктів загальною площею 2715,4 тис. га, а саме 4,5 % усієї території України, зокрема створено 4 біосферні заповідники, 7 природних заповідників, 8 національних природних парків, понад 43 регіональних ландшафтних парки тощо [1]. Станом на квітень 2015 року до його складу входило понад 8 тисяч об'єктів загальною площею 3,3 млн га, або 6,05 % національної території. Це, зокрема, 19 природних та 4 біосферних заповідники, 49 національних природних парків, 45 регіональних ландшафтних парків, 3078 пам'яток природи, 2729 заказників, 616 ботанічних, зоологічних садів, дендропарків та парків-пам'яток садово-паркового мистецтва, 793 заповідних урочища. При цьому площа природно-заповідного фонду в Україні є значно меншою, ніж у більшості

країн Європи, де середній відсоток заповідності становить 21 % [2]. Станом на 1.08.2016 року в Київській області нараховувалося 196 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, загальною площею 340421,39 га. Серед них 171 територія та об'єктів місцевого значення, загальною площею 31986,77 га, та 23 території загальнодержавного значення, загальною площею 308434,62 га. Із них 1 біосферний заповідник, 2 національні природні парки, 2 регіональні ландшафтні парки, 97 заказників, 61 пам'ятка природи, 14 парків-пам'яток садово-паркового мистецтва та 17 заповідних урочищ [1].

Рішенням виконавчого комітету Київської обласної ради від 28.02.1972 р. № 118 «Про внесення пам'яток природи місцевого значення за категоріями, згідно з новою класифікацією, та затвердження нововиявлених заповідних територій і природних об'єктів в області», рішенням Київської обласної ради народних депутатів від 18.12.1984 р. № 441 «Про класифікацію і мережу територій та об'єктів природно-заповідного фонду області», рішенням Київської обласної ради шостого скликання від 21 червня 2012 року № 365-19-VI «Про оголошення нововиявлених територій та об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення Київської області та про деякі питання об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення» об'єкт садово-паркового мистецтва в смт Ставище Білоцерківського району Київської області оголошено Парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський», розташований за адресою вул. Сергія Цимбала № 48/а загальною площею 11,0547 га. Парк закладено в 1785 році, і на сьогодні є зразком паркової ландшафтної архітектури. На інформаційній табличці біля центрального входу в парк вказано: «Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва обласного значення закладений в 1785 році ботаніком Анджеївським (Детюком). Охороняється законом». Насправді природознавець Антоній Анджейовський лишень народився 1785 року. Правильну дату заснування парку, а саме 1857 рік, на табличці вигравіювали у червні 2019 року за дорученням Володимира Кошинського, тодішнього голови смт Ставище. Антоній Лук'янович Анджейовський (Antoni Andrzejowski) з'явився у Ставищі 1856 року, у 70-річному віці, будучи на пенсії вже 15 років. Сюди його запросив граф-природолюб Олександр Браницький (1821–1877). Наступного, 1857 року, Анджейовський заснував «ботанічний сад для вирощування українських рослин». Однак є ще версія, що ця інформація стосується іншого місця, яке має назву «Огруд» – сад, вирощений на початку Ставища, де нині стадіон «Колос». Анджейовський одночасно із садівництвом дописував свою працю «Флора України». Її перший том вийшов після смерті вченого у 1869 році у Варшаві під назвою «Flora Ukrainy, czyli opisanie roślin dziko rosnących w Ukrainie przed-Dnieprowej i sąsiednich okolicach Wołynia i Podola». Друковані праці й гербарії Анджейовського увійшли в основний фонд науки з вивчення флори Української РСР. Анджейовський помер 12 грудня 1868 року, похований у Ставищі. На пам'ятнику на

замовлення графа викарбувано: «Antonius Andrzejowski, profesor emerit. natus anno domini 1785, obiit atino 1868 die 12 Decembris». Після смерті Анджейовського його товариш Опанас Рогович уклав «Наблюдения А. Л. Анджейовского о местонахождениях замечательных растений здешней флоры, преимущественно дикорастущих в окрестностях г. Ставище и ближайших к нему местностях. Из посмертных его заметок, сообщенных гр. А. В. Браницким» («Приложения к обозрению семенных и высших споровых растений, входящих в состав флоры губерний Киевского учебн. Округа», Киев, 1869, стр. 247-308). Із варшавського часопису «Ziemia» від 26 квітня 1913 року можна дізнатися, що польська дослідниця Е. Березовська побувала в Ставищі на могилі Анджейовського. Вже тоді могила була недоглянута, а нині – загублена. 29 вересня 2018 року з ініціативи Марека Рудзя, настоятеля Римсько-католицької парафії Пресвятої Трійці, на центральному кладовищі смт Ставище на Алеї Анджейовського освячено меморіал Антонію Анджейовському (арх. Петро Пшевлоцький та Олександр Вартилецький, м. Богуслав). Тоді ж проведено наукову конференцію до 150-річчя по смерті Антонія Анджейовського та видано книгу «Антоній Анджейовський: Талан і таланти відомого натураліста» [3].

Отже, парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» є природно-заповідною територією та найбільш перспективною туристичною локацією регіону.

Метою роботи було вивчити сучасний стан насаджень парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» та проаналізувати перспективи розвитку його як туристичного об'єкта.

Умови та місце проведення дослідження. Ставище – селище міського типу в Україні, у Білоцерківському районі Київської області, адміністративний центр Ставищенської селищної громади. Розташоване на лівому березі річки Гнилий Тікич (притока Тікичу) за 52 км на південь від міста Біла Церква та за 6 км від автошляху М05. Знаходиться за 137 км на південь від Києва. Площа 11,79 км². Ставище розташоване у південно-західній частині Київської області у межах Придніпровської височини правобережного Лісостепу України. Середня висота 220–240 метрів.

Клімат району помірно континентальний, м'який, вологий, з теплим тривалим літом та помірною, часом нестійкою, зимою з невеликим сніговим покривом та частими відлигами. Місцевість здебільшого рівнинна, ґрунти переважно чорноземні і каштанові. Клімат Київської області сприятливий для вирощування цінних порід дерев. Проте, у деякі роки рослини іноді потерпають від нестачі вологи та інших небезпечних і стихійних явищ погоди. Українським гідрометеорологічним центром 26.07.2023 року було зафіксовано проходження активного атмосферного фронту через територію Київської області, що зумовив грози, значні дощі та

штормовий вітер. За даними метеорологічної станції м. Миронівка, що є репрезентативною для Ставищенського району та смт Ставище, 26.07.2023 р. в період з 20.00 до 22.56 відмічали грозу, водночас у період з 20.53 до 21.29 порив вітру сягав 12 м/с. Враховуючи синоптичну ситуацію та дані супутникової інформації швидкість вітру могла значно перевищувати зафіксовану і сягати 20–25 м/с.

Результати досліджень. Проаналізувавши архівні дані картографічних джерел та провівши польові дослідження території парку-пам'ятки встановлено, що на цьому об'єкті відсутні проєкт організації території та функціональне зонування. У результаті маршрутного обстеження встановлено, що парк-пам'ятка має лісовий тип ландшафту, який виник на місці порушеного паркового ландшафту. Також в парку наявні деякі елементи регулярного ландшафту у вигляді алеї які, однак, потребують реконструкції та збереження. Водночас виявлено порушені цінні рослинні угруповання – вікові групи із лип, які також потребують збереження. Відбувається неконтрольоване спонтанне розростання підросту деревних рослин.

У результаті маршрутного обстеження встановлено, що об'ємно-просторова структура досліджуваного парку на сьогодні характеризується закритим простором, відсутні повністю відкриті простори, а також налічується декілька напіввідкритих просторів. Зокрема, напіввідкриті простори спостерігаються вздовж русла річки Гнилий Тікич та алеї, що простягається вздовж парку. Тому дорожньо-стежкова мережа структури візуальних зв'язків, композиційних акцентів із деревних рослин та малих архітектурних форм потребують впорядкування.

Наслідком буревію 26 липня 2023 р. на території парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» є значна кількість повалених чи зламаних дерев, багато з яких перекрили алеї та пішохідні доріжки в кількох місцях, такі завали утворилися багатьма стовбурами. За видовим складом пошкоджено 14 видів деревних рослин, з них листяні породи становлять домінуючу кількість, а саме 173 шт. це 98,8 % від загальної кількості рослин що мають симптоми порушення цілісності внаслідок природної стихії. Хвойні деревні рослини представлені одиничними екземплярами, що становлять 1,2 % від загальної кількості пошкоджених стихією, а саме *Picea abies* та *Pinus sylvestris* L. (табл. 1). Пошкодженими виявились 175 дерев, з них 76 шт. (що становить 43 %) припадає на *Acer platanoides* L., 38 шт. (21,7 %) – *Fraxinus*, 15 шт. (8,6 %) – *Ulmus* L., 10 шт. (5,7 %) – *Robinia pseudoacacia*, решта видів становили від 0,6 до 4 % (рис. 1).

За віковою градацією пошкоджені деревні рослини мають широкі показники від 15 до 237 років, зокрема найбільша частка рослин припадає на вікову групу середньовікових (50–60 років) дерев – 45,7 % (80 шт.). У категорії молоді дерева до 40 років пошкоджено 31,4 %

(55 шт.). Стиглі і перестиглі (понад 80 років) насадження пошкоджені на 13,7 % (24 шт.) і пристигаючих (70–80 років) – 9,2 % (16 шт.) (табл. 2).

Таблиця 1 – Видовий склад пошкоджених деревних рослин, із симптомами порушення цілісності внаслідок природної стихії 26 липня 2023 року

Вид деревних рослин	К-сть	
	шт.	%
<i>Aesculus hippocastanum</i>	5	2,8
<i>Quercus robur</i> L.	2	1,7
<i>Salix</i> L.	7	4
<i>Ulmus</i> L.	15	8,6
<i>Acer platanoides</i> L.	76	43
<i>Fraxinus</i>	38	21,7
<i>Robinia pseudoacacia</i>	10	5,7
<i>Populus alba</i>	5	2,8
<i>Pinus sylvestris</i> L.	1	0,6
<i>Carpinus betulus</i> L.	5	2,8
<i>Picea abies</i>	1	0,6
<i>Betula pendula</i> Roth.	6	3,4
<i>Tilia cordata</i> Mill.	3	1,7
<i>Sorbus aucuparia</i>	1	0,6
Всього	175	100

Джерело: результати власних наукових досліджень авторів

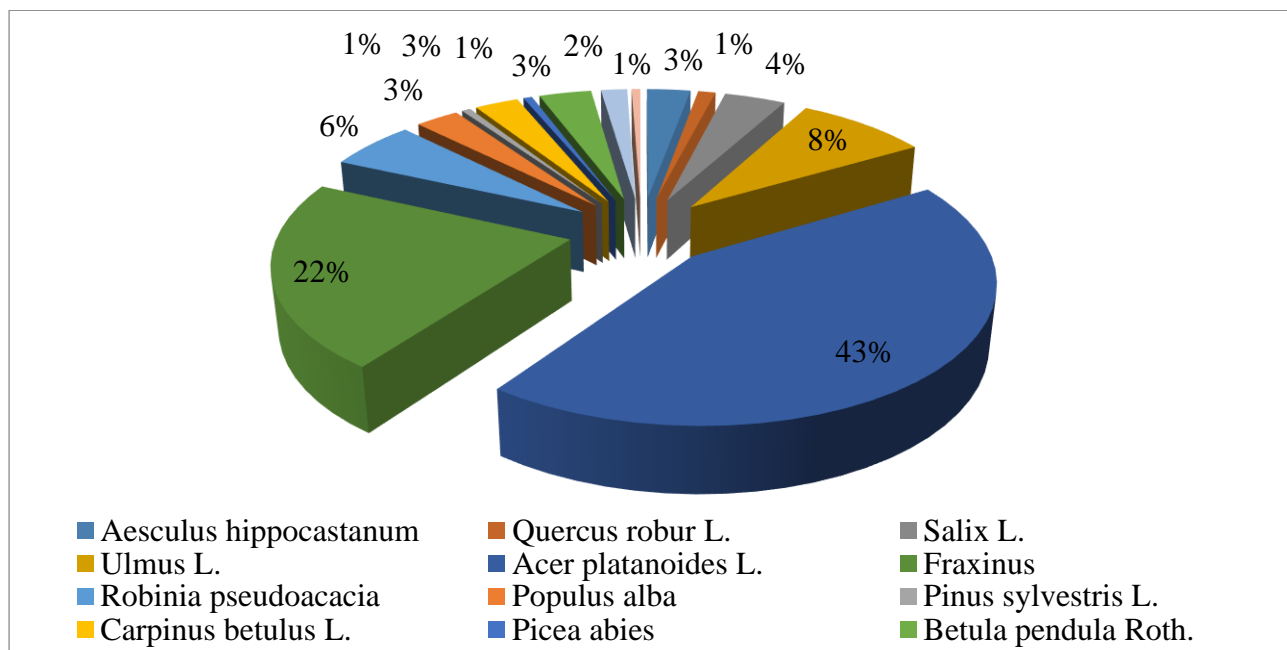

Рис. 1 - Видовий склад деревних рослин, пошкоджених внаслідок природної стихії 26.07.2023 р.

Джерело: Результати власних наукових досліджень автора

Таблиця 2 – Розподіл пошкоджених деревних рослин за віковою категорією

Рік /вікова група	К-сть	%, в групі	%, від загальної к-сті
Молоді дерева до 40 років			
10	3	5,5	1,7
15	7	12,7	4
20	10	18,2	5,7
30	23	41,8	13,1
35	2	3,6	1,2
40	10	18,2	5,7
Всього по групі	55	100	31,4
Середньовікові (50–60 років)			
50	43	53,7	25
55	9	11,25	5,1
60	27	33,7	15,4
65	1	1,35	0,5
Всього по групі	80	100	45,7
Пристигаючі (70–80 років)			
70	15	93,75	8,5
75	1	6,25	0,5
Всього по групі	16	100	9,2
Стигли і перестиглі (понад 80 років)			
80	6	25	3,4
90	17	70,8	9,7
237	1	4,2	0,5
Всього по групі	24	100	13,7

Джерело: результати власних наукових досліджень автора

У розрізі вікової групи молоді дерева (до 40 років) 41,8 % рослин мають вік 30 років, по 18,2 % – 20 років та 40 років, 12,7 % – 15 років, 5,5 % – 10 років, 3,6 % – 35 років. Молоді дерева за видовим складом представлені 8 видами, з них домінуюче місце займає *Acer platanoides* L. – 74,4 %, від загальної кількості в групі, *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior*, *Robinia pseudoacacia*, *Sorbus aucuparia*, *Ulmus* L. – по 5,5 %, *Salix* L., *Tilia cordata* Mill. – по 1,8 %, відповідно. У розрізі вікової групи середньовікові насадження (50–60 років) 50,7 % рослин мають вік 50 років, 33,7 % – 60 років, 11,3 % – 55 років, 1,35 % – 65 років. Середньовікові дерева за видовим складом представлені 11 видами, з них домінуюче місце займає *Acer platanoides* L. – 35 %, *Fraxinus excelsior* – 18,75 %, *Ulmus* L. – 11,25 %, *Robinia pseudoacacia* – 8,75 %, *Betula pendula* Roth. – 7,5 %, *Aesculus hippocastanum* – 3,75 %, по 2,5 % *Salix* L., *Tilia cordata* Mill., *Carpinus betulus* L., по 1,25 % *Picea abies*, *Pinus sylvestris* L. У розрізі вікової групи пристигаючих (70–80 років) дерев 93,75 % рослин мають вік 70 років, 6,25 % – 75 років.

Пристигаючі дерева за видовим складом представлені 6 видами, з них домінуюче місце займає *Fraxinus excelsior* – 50 %, *Acer platanoides* L. – 18,25 %, *Populus alba* – 13 %, по 6,25 % *Aesculus hippocastanum*, *Quercus robur* L., *Ulmus* L. У розрізі вікової групи стиглі і перестиглі (понад 80 років) дерева 70,8 % рослин мають вік 90 років, 25 % – 80 років. Також одне дерево *Quercus robur* L. є багатовіковим з віком понад 200 років. Пристигаючі дерева за видовим складом представлені 6 видами, з них домінуюче місце займає *Fraxinus excelsior* – 50 %, *Salix* L. – 16,7 %, *Populus alba* 12,5 %, по 8,3 % *Acer platanoides* L., *Quercus robur* L., *Aesculus hippocastanum* – 4,2 %.

За результатами обстеження наслідків стихії найбільші випадки сталися в насадженнях, де зростали деревні рослини віком понад 30 років. Стихія першочергово пошкодила крупні дерева, більшість із них мали ураження та пошкодження біотичними та абіотичними чинниками впродовж свого життя та зростання в парку. Маючи ослаблений стан вони піддалися потужному тиску кліматичного явища (буревію), внаслідок чого їх або вивертало з коренем, або розламувало, залежно від локалізації пошкодження стовбуровими шкідниками, гнилями чи морозобоїнами, при основі чи на різній висоті стовбура. Більшість зламаних дерев віком до 30 років стали наслідком під час падіння інших дерев. Падіння крупних та дуже крупних особин діаметром понад 50 см, ушкоджених стовбуровими шкідниками, комлевими і стовбуровими гнилями, трутовиками та дуплистих, спричинило виламування особин вікової групи молоді дерева (до 40 років) та середньовікових дерев (50–60 років).

Слід зазначити, що втрата деревних рослин не вплинула на вікову та таксономічну структуру деревостанів парку-пам'ятки, втім, позбавила декількох вікових, досить крупних особин дерев, які, безперечно, мали важливе паркознавче, історико-культурне та естетичне значення, а саме з вікової групи пристигаючих (70–80 років) дерев: *Fraxinus excelsior*, *Acer platanoides* L., *Populus alba*, *Aesculus hippocastanum*, *Quercus robur* L., *Ulmus* L.; вікової групи стиглих і перестиглих (понад 80 років) дерев *Fraxinus excelsior*, *Salix* L., *Populus alba*, *Acer platanoides* L., *Quercus robur* L., *Aesculus hippocastanum*. З іншого боку, випадки великої кількості старих дерев, які практично всі були пошкоджені стовбуровими шкідниками та різноманітними гнилями, приводять до висновку про уразливість інтродуцентів цього вікового стану щодо шкодочинних організмів і, побічно, окреслюють їх критичний вік за культивування в регіоні Київщини. Натомість, маємо значні зміни просторової структури. Встановлено одноразове випадіння дерев у парку-пам'ятці внаслідок дії негоди, яке виявилось найбільшим за період існування садово-паркового об'єкта. Найбільше вітровальних рослин було на ділянках з різною віковою категорією, а саме молоді дерева (до 40 років): *Acer platanoides* L. – 74,4 %, від загальної кількості в групі, *Carpinus betulus* L., *Fraxinus excelsior*, *Robinia pseudoacacia*, *Sorbus aucuparia*, *Ulmus* L. по 5,5 %, *Salix* L., *Tilia cordata* Mill. по 1,8 %, *Ulmus* L. по 1,8 %.

відповідно; середньовікові насадження (50–60 років): *Acer platanoides* L. – 35 %, *Fraxinus excelsior* – 18,75 %, *Ulmus* L. – 11,25 %, *Robinia pseudoacacia* – 8,75 %, *Betula pendula* Roth. – 7,5 %, *Aesculus hippocastanum* – 3,75 %, по 2,5 % *Salix* L., *Tilia cordata* Mill., *Carpinus betulus* L., по 1,25 % *Picea abies*, *Pinus sylvestris* L.; пристигаючих (70–80 років) дерев: *Fraxinus excelsior* – 50 %, *Acer platanoides* L. – 18,25 %, *Populus alba* – 13 %, по 6,25 % *Aesculus hippocastanum*, *Quercus robur* L., *Ulmus* L.; стиглі і перестиглі (понад 80 років): *Fraxinus excelsior* – 50 %, *Salix* L. – 16,7 %, *Populus alba* – 12,5 %, по 8,3 % *Acer platanoides* L., *Quercus robur* L., *Aesculus hippocastanum* – 4,2 %. Також одне дерево *Quercus robur* L. є багатівіковим з віком понад 200 років. Вивчивши перспективи використання парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» як туристичного об'єкта, враховуючи показники історичної спадщини, кліматичні умови та транспортну доступність до об'єкта встановили, що історична спадщина об'єкта на сьогодні досліджена недостатньо і потребує більш детального вивчення архівних даних. Водночас кліматичні умови, місцезонашування та транспортна доступність дозволяє розглядати садово-парковий об'єкт як туристичний з високим рівнем рекреації.

Висновки та перспективи подальших наукових пошуків. У результаті аналізу вікових груп, видового складу деревних рослин, пошкоджених внаслідок буревію встановили: пошкоджено 175 дерев із 14 видів рослин, з них листяні породи становлять 98,8 % (173 шт.), хвойні – 1,2 %. Втрата деревних рослин не вплинула на вікову і таксономічну структуру деревостанів парку-пам'ятки, однак, позбавила декількох вікових, досить крупних особин дерев, які, безперечно, мали важливе паркознавче, історико-культурне та естетичне значення. Перспективи використання парку-пам'ятки садово-паркового мистецтва місцевого значення «Ставищенський» як туристичного об'єкта досить високі.

ВИКОРИСТАНІ ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Гірний Б. М. Еколого-економічні аспекти розвитку природно-заповідного фонду України: автореф. дис....канд. екон. наук: 08.00.06. Київ, 2008. 21 с.
2. Національна доповідь України про гармонізацію життєдіяльності суспільства у навколишньому природному середовищі. Спеціальне видання до 5-ї Всеєвропейської конференції міністрів навколишнього середовища “Довкілля для Європи”. Київ, 2003. 128 с.
3. Антоній Анджейовський. Талан і таланти відомого натураліста / М. Шевера та ін. Київ: Інститут ботаніки НАН України, 2018. 64 с.